

Implementation of multisensory teaching methods in literature lessons of general secondary schools (on the example of Alisher Navoi's work "Mehr and Suhayl")

Fariza RUZIMURODOVA¹, Zulkhumor MIRZAYEVA²,
Zarina RUZIMURODOVA³, Sukhrob ERKINOV⁴

Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi
Samarkand State Institute of Foreign Languages

ARTICLE INFO

Article history:

Received September 2021
Received in revised form
15 September 2021
Accepted 20 October 2021
Available online
15 November 2021

Keywords:

interpretation,
analysis,
literary text,
modern methods,
Blum's taxonomy,
methods of learning,
kinesthetic,
visual,
aural,
linguistic,
logical,
social learners,
multisensory training,
upper and lower skills.

ABSTRACT

The article describes the introduction of non-traditional teaching methods in literature lessons in a comprehensive secondary school. In particular, the strategy of multisensory learning, its advantages and disadvantages, as well as various types of students are considered. The stages of formation of students' skills of interpretation and analysis using this teaching method are theoretically analyzed. Solutions and conclusions on the problems identified in this article are proposed.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol2-iss10/S-pp471-479>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

¹ Master degree student, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi. Tashkent, Uzbekistan.

² Doctor of Philology, Director of the Network Center for Retraining and Advanced Training of Teachers, Tashkent State University of Uzbek Language and Literature named after Alisher Navoi. Tashkent, Uzbekistan.

³ The laureate of the state scholarship named after Islam Karimov, a fourth-year student at the Samarkand State Institute of Foreign Languages. Samarkand, Uzbekistan.

⁴ Dean of the Faculty of English Philology and Translation Studies, Samarkand State Institute of Foreign Languages. Samarkand, Uzbekistan.

Umumiy o'rta ta'lim maktablari adabiyot darslarida multisensorli o'qitish uslubini joriy etish (Alisher Navoiy "Mehr va Suhayl" hikoyati misolida)

ANNOTATSIIYA

Kalit so'zlar:

interpretatsiya,
tahlil,
badiiy matn,
zamonaviy metodlar,
Blum taksonomiyasi,
bilim olish uslublari,
kinestetik,
vizual,
aural,
lingvistik,
logikaviy,
sotsial o'rganuvchilar,
multisensorli o'qitish,
yuqori va quyi ko'nikmalar.

Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari adabiyot darslarida noan'anaviy ta'lim berish uslublarining, xususan, multisensorli ta'lim strategiyasining joriy etilishi, uning yutuq va kamchiliklari, shuningdek o'rganuvchilarning turlari haqida bayon etilgan. Shuningdek, ushbu o'qitish uslubi orqali o'quvchilarda talqin va tahlil ko'nikmalarining shakllantirish bosqichlari nazariy jihatdan tahlil qilingan. Mavzu doirasida aniqlangan muammolarga aniq yechim, taklif va xulosalar keltirilgan.

Внедрение мультисенсорных методов обучения на уроках литературы в общеобразовательных школах (на примере рассказа Алишера Навои «Мехр и Сухайл»)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

интерпретация,
анализ,
художественный текст,
современные методы,
систематика Блума,
методы обучения,
кинестетические,
визуальные,
слуховые,
лингвистические,
логические,
социальные обучающиеся,
мультисенсорная
тренировка,
верхние и нижние навыки.

В статье рассказывается о внедрении нетрадиционных методов обучения на уроках литературы в общеобразовательной средней школе. В частности рассматривается стратегия мультисенсорного обучения, ее преимущества и недостатки, а также различные типы учащихся. Теоретически анализируются этапы формирования у студентов навыков интерпретации и анализа с помощью данного метода обучения. Предложены решения и выводы по проблемам, выявленные в данной статье.

Sinfxonadagi har bir o'rganuvchining bilim olish imkoniyat va qobiliyatlari turlicha bo'lishi mumkin. Bilim olish va uni qay darajada qabul qilish har bir o'quvchining individual dunyoqarash va imkoniyatidan kelib chiqishini hisobga olgan holda olimlar o'rganuvchilarning 7 xil turini (N. Flemingning VARK modeliga ko'ra 4xil: Vizual, eshitish, o'qish / yozish va kinestetik o'rganish uslublari) ajratishgan:

1. Vizual o'rganish uslubi.

Bunday tipdagi o'rganuvchilarga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirib olishlari uchun vizual materiallar: rasmlar, grafik organayzerlar, turli xil syujetli xaritalar kerak bo'ladi.

2. Eshitish (aural) orqali o'rganish uslubi.

Bu tipdagilar birinchi turdagidan tubdan farq qilib, kimnidir tinglash orqali (ma'ruza, audiokitob, ovozli video va boshqalar orqali) yaxshiroq o'rganadilar. Ma'lumotlarni eslab qolish uchun bunday o'quvchilar ko'pincha uni baland ovozda takrorlaydilar, musiqiy ohangga soladilar, hatto qofiyadosh misralar ham tuzishlari mumkin.

3. Kinestetik(jismoniy) o'rganish uslubi.

Bunday o'rganuvchilar o'rganilgan mavzuni nazariy emas, o'zlari amalda sinab ko'rib eslab qoladilar va talqin etadilar.

4. Og'zaki yoki o'qish-yozish(lingvistik) orqali o'rganish.

Bu tip vakillari matn o'rganishni og'zaki baland ovozda takrorlab o'qish, ko'chirib yozish, kichik qaydnomalar qilish orqali o'rganadi.

5. Mantiqiy(logikaviy) o'rganish uslubi.

O'rganishi mantiqiy fikrlash orqali amalga oshiriladigan o'rganuvchilar matnni tushunish uchun o'z-o'ziga va o'qituvchiga tez-tez savol bilan murojaat etishadi. Matnlarni mantiqiy asoslab tahlil qiladi.

6. Ijtimoiy (Sotsial) o'rganish uslubi.

Ijtimoiy o'rganuvchilar (yoki shaxslararo o'rganuvchilar) odamlar atrofida bo'lishni yaxshi ko'radilar. Ular mustaqil ravishda emas, balki guruhda o'rganganlarida yaxshiroq o'rganadilar. Bunday o'quvchilarga turli xil debatlar, muhokamalar, savol-javoblar tarzida o'tilgan darslar yaxshi ta'sir o'tkazadi.

7. Yakka holda o'rganish uslubi

Ijtimoiy o'rganuvchidan farqli o'laroq, yolg'iz holda o'rganuvchilar yakka o'zi bo'lganida yaxshiroq o'rganadi.

O'rganuvchilarning yuqoridagi xislatlaridan kelib chiqib, yondashilgan metodlardan foydalanilgan darslar muvaffaqiyatli bo'ladi, albatta. Ammo ajratilgan 45daqqa ichida har bir o'quvchiga alohida yondashishga vaqt yetmasligini hisobga olgan holda, barcha uslublarni o'zida jamlagan "Multisensorli ta'lim uslubi"ni adabiyot darslariga joriy etish, har bir o'quvchi bilan ishlay olish imkoniyatini yaratadi. Ayniqsa, Navoiyshunoslik dars soatlarida ushbu uslub, asar o'qishliliginita'minlab, o'quvchilar ishtirokini rag'batlantiradi. Aslida ham Navoiy shaxsi va ijodini inson o'rganar ekan, ruhiy dunyosi poklanib, yosharib boraveradi.

"Multisensorli ta'lim" uslubi o'z ichiga vizual, munozara, ters, sinfxona – sahna kabi bir nechta metodlarni o'z ichiga oladi. Bunda topshiriqlar ketma-ketligi Blum Taksonomiyasiga asoslanib Quyi ko'nikmalar(Bilish, tushunish,qo'llash)dan Yuqori ko'nikmalar(tahlil qilish, sintezlash, baho berish)ga o'tish tartibida tashkillashtiriladi. Bunday tartibdagi dars yuqorida sanab o'tilgan o'rganish qobiliyati turlicha bo'lgan o'quvchilarning barchasini birdek darsga jalb etishga va ularga mavzuni qiziqarli tarzda yetkazishga xizmat qiladi.

Bunda, avvalambor, o'quvchilarga berilgan badiiy matn (A. Navoiy "Mehr va Suhayl" hikoyati) va uning tasviri tushirilgan rasmlar orqali beriladi. Vizualizatsiya biz o'qiyotganimizda ongimizda suratlar yaratishdir. Darsni boshlashdan avval asarga oid eng kerakli va ko'p uchraydigan, asosiy ma'no tashiydigan tushuncha va so'zlar rasmlar orqali tushuntirilib, badiiy matnga o'quvchi tayyorlanadi.

1. Zavraq – qayiq.

2. Didbon – kuzatuvchi, poyloqch.

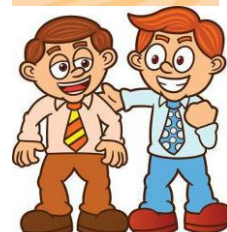
3. Tayr – qush.

4. Sohili bahr – dengiz sohili.

5. Rafi q – do'st, o'rtoq.

6. Hifz – saqlash, qo'riqlash.

7. Tanumand – norg'il, gavgasi yirik.

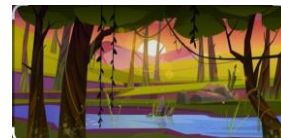
8. Jazira – Orol.

9. Nahang – ulkan yirtqich baliq, akula.

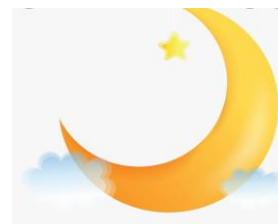
10. Besha – o'rmon, to'qay.

11. Kavkab – yulduz.

12. Hilol – yangi yarimoy (qayiqqa o'xshashligiga ishora)

Asar boshlanishidan oldin asosiy ma'no tashuvchi va asarda ko'p qo'llanilgan so'zlar va uning izohini rasmlar bilan berilishi o'quvchi ongida matn tahlili va eski o'zbek tilidagi so'zlar izohini yodda saqlashni osonlashtiradi.

Asar voqealarining illustrativ rasmlar bilan to'ldirilishi nafaqat vizual tipdagi o'rganuvchi, balki barcha tipdgi o'quvchilar uchun asar mutolaasi va tahlilini osonlashtiradi, asar voqea-hodislarning to'laligicha yodda qolishini ta'minlab, obrazlar vositsida fikrlashni o'stiradi.

Vizualizatsiya o'qishni jonlantiradi. Avvalo, bu o'quvchiga matnni tushunishni osonlashtiradi, chunki kitobxon so'zlardan tashqari rasmlarga qaraydi va tasvirlarni ko'rib, o'z hayoliy sahna asarini yaratadi.. Tasvirlar orqali o'quvchilar materialni ancha oson eslab qolishi mumkin. Shuningdek, bu o'quvchiga material bilan ko'proq bog'lanishni his qilishiga yordam beradi. O'rganuvchi qahramonlar va ularning xatti-harakatlarni ko'rishi orqali o'zini asarning bir qismidek tasavvur etadi. Qahramonar va vaziyatni tasavvur qilish orqali o'quvchilar ko'proq darsga jalb etiladi.

Maktablarda amalda qo'llanilayotgan ish reja bo'yicha A. Navoiy "Sab'ai Sayyor" asaridagi "Mehr va Suhayl" hikoyatini o'rganish uchun jami 6 soat vaqt ajratilgan, shundan 1 soati Navoiy ijodi va hayoti bilan tanishishga bag'ishlangan bo'lsa, 2 soati insho va nazorat ishiga ajratilgan, qolgan 3 soat matn tahlili va talqini uchun ajratilgan. Shundan kelib chiqib quyida 3 ta 1 soatlik dars ishlanmalarni ilova qilishni maqul ko'rdik.

33-dars.

- 1) Salomlashish va davomat olish uchun – 5 daqiqa;
- 2) O'tilgan mavzuni takrorlash uchun 7 daqiqa; (Bunda II chorak oxirgi 29-darsi "Alisher Navoiyning hayoti va ijodi. "Mehr va Suhayl" mavzusi va eskirgan so'zlar lug'ati tegishli rasmlar vositasida o'rganilgan bo'ladi.)
- 3) "Mehr va Suhayl" hikoyati yangi mavzuni o'tish 27 daqiqa, shundan:
 - a) Asar va uning qahramonlarini moslashtiring (9 daqiqa) Blum Taksonomiyasining "Bilish" tamoyili asosida

3-jadval.

Mehr	<i>Adanda jabrni fan qilgan kishi bor edi, U jabr qilish fanida qahramon edi (Bor ekandur Adanda javr fane, Javr qilmoq fanida safshikane)</i>
Navdar	<i>Qaddi tik o'sgan nihol singari, Husn bog'ida u savinoz edi. (Qaddikim naxli sarfarozi elib, Husn bog'ida u sarvinoz edi.)</i>
Suhayl	<i>"Behishtsaro" nomli shahar bor edi, Undagi shoh saxiy-u donishmand bo'lib, U mamlakat hukmi ichida edi. (Shahre ermish oti "Behishtsaro" Anda shohi saxiyu donishvar, Qabzai hukmi ichra ul kishvar.)</i>
Numon	<i>U barcha fazilat-u hunarda tengi yo'q, Ko'zguga boqsa husnda o'ziga o'xshashi yo'q/ (borcha fazl-u hunarda tengi yo'q, Ko'zguga o'zi-o'q misli.)</i>
Jobir	<i>Unda bir shoh hokimligigu boshashqaruvchilik qilar Mamlakat obod-u o'zining himmati baland edi. (anda bir shoh hokim-u voliy, Mulki ma'muri-u himmati oliy)</i>

1) Asar qahramonlariga yana qanday o'xshatish va sifatlashlar keltirilgan?

2) Asar qahramonlariga nega aynan ushbu nomlar tanlanganini izohlang.

b) Voqealar ketma-ketligini to'g'ri joylashtiring (9 daqiqa) "Tushunish" tamoyili asosida.

Navdarning ov qilish asnosida askarlaridan ajralib, asir bo'lishi

Navdarshohning Numonga maktub yo'llagani

Jobir Mehrni ko'rib, xushdan ketishi

Mehrning Suhaylni chohdan ozod qilishi

Jobirning Suhayl kemasini hiyla bilan teshib, asir qilishi.

Mehrning dengiz sayrini istab, dengizga chiqqanligi.

Ikkala shohning xudo yo'lga kirib, toatibodat bilan mashg'ul bo'lishi.

Suhayning dengiz orqali yori oldiga yo'lga tushishi

“Qo'llash” tamoyili asosida qo'shimcha savol va topshiriqlar (9daqiq)

- 1) Asarga nima uchun aynan nilufar gul rangi olingan? Ushbu rangda qanday ma'no va ramzlar yashirin deb o'ylaysiz?
- 2) Asardagi muammoga yana qanday yechim bor deb o'ylaysiz?
- 3) Asarning qaysi qahramoni o'rnida bo'lib qolishni xohlardingiz va ularning vaziyatlarida qanday yo'l tutar edingiz?

Savol va topshiriq	Topshiriqning javobi	Qo'lanilish sababini va izohini keltiring.
Asarda qo'lanilgan frazeologizmlarni yozing.		
Asar matnida uchraydigan raqamlarni toping.		
Asarda nomi keltirilgan joy nomlarini yozing.		

O'quvchilarni baholash (6 daqiqa) – bunda 5 ballik reyting tiizmda baholanadi. Uyga vazifa qilib Venn diagrammasi asosida qahramonlarning o'xshash va farqli jihatlarini topib kelish beriladi.

34-dars.

- 1) Salomlashish va davomat olish uchun- 5 daqiqa;
- 2) O'tilgan mavzuni takrorlash va Venn diagrammasi asosidagi xulosalarni tekshirish uchun 10 daqiqa;

3) “Mehr va Suhayl” hikoyati yangi mavzuni o'tish 25 daqiqa, shundan”

1. Munozara metodi – 10 daqiqa

“Tahlil” tamoyili bo'yicha.

Bunda butun sinf 2 guruhga bo'linib, berilgan savollar debat olib borib, o'z fikr-mulohazalarini bildiradilar.

- a) 3ta so'z bilan butun asar g'oyasini ochib bering.
- b) Asarni tarkibiy elementlarga ajrating.
- c) Asarni yana qanday yakun bilan tamomlasa bo'ladi?
- d) A. Navoiy bizga baxtsizlikka eltuvch harom qilingan ishlarni qaysi obraz orqali tasvirlab bergan?
- e) Asardagi qaysi voqea Allohning bandasiga qilgan marhamati, kechirimi sifatida ko'rishimiz mumkin?

f) Sizningcha “Baxt yo'li”ga qanday erishiladi?

Ters metodi-15daqiq

“Sintez” tamoyili asosida

Bunda o'quvchilarga o'qituvchi tomonidan asardan anglashilgan ma'noga teskari fikr aytiladi, bunda o'quvchilar o'zlari to'g'ri deb bilgan javobni misollari bilan isbotlab berishi kerak bo'ladi. Bunday metoda o'quvchilarning tanqidiy va kreativ fikrlashi yanada o'sadi.

- a) Nega asarda Jobir yaxshi fazilatli inson sifatida berilgan?
- b) Nega Mehr salbiy obraz sifatida tasvirlangan?
- c) Navdar nega dengiz orqali yo'lga tushdi?
- d) Mehr Suhaylga emas, Jobirga turmushga chiqsa, to'g'ri bo'lar edimi, shu fikrga qanday qaraysiz? Axir, ikki oshiq ham sevgida bir-biridan kam emasku?!

Uyga vazifa berish va bolalarni baholash. Uyga vazifa qilib “Baho berish tamoyili” asosida o'quvchilarga vazifa qilib, asar qahramonlaridan biriga xat yozish topshirig'i va sahna asari qo'yish beriladi.

Yuqoridagi dars taqsimoti va vizualatsiya metodi orqali Namangan viloyati Pop tumani 51-umumiy o'rta ta'lim maktabining 7-"B" sinf o'quvchilari orasida tadqiqotning amaliyotga tadbiqu bo'lib o'tdi. Sinov natijalariga ko'ra, vizual tarzda o'rganilgan "Mehr va Suhayl" hikoyati voqealar rivoji 84%(16 nafar) o'quvchi to'liq holda o'zlashtirishiga yordam bergan, qolgan 16%(3 nafar o'quvchi Mehr va Suhaylning yo'lga chiqish voqealarini adashtirib qo'yishgan, xolos.) bunda ko'rinib turibdiki, A. Navoiy asarlarini illustrativ rasmlar yordamida o'rgatish eng samarali usullardan biri ekan. Shuningdek bunday tarzda yaratilgan kitoblar nafaqat o'zbek o'quvchilarini, balki xalqaro kitobxonlarni ham o'ziga jalb qilmay qo'ymaydi. Shunday usul yordamida biz Navoiy asarlari faqatgina tor doiradagi mutaxassislarninggina emas, butun yosh-u qarining birdek o'qishini ta'minlay olishimiz mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. <https://www.cityam.com/explaining-the-seven-different-learning-styles-and-how-they-work/>
2. <https://vark-learn.com/introduction-to-vark/the-vark-modalities/>
3. Umumiy o'rta ta'lim maktablarining 7-sinfi uchun darslik-majmua. Qayta ishlangan 4-nashri / Q. Yo'ldoshev, B. Qosimov, V. Qodirov, J. Yo'l doshbekov. – T.: «Sharq», 201.